

оғыры ыссы болыуын жактырмауына байланысly сөйлеушиниң унамсыз бахасы да қосып билдирилген. Демек, жанапайлар өзи қатнаслы сөзге ҳәр қыйлы қосымша мәни жүклеу менен бирге адамның ишки сезимлерин ҳәм усы сезимлерден келип шыққан ҳалда унамлы ямаса унамсыз баҳалауын көрсетеди. Мысалы, *Қара, бүгин ҳауа қандай ашық! – деди Ханзада өзін сәл шалғытпақшы болып. Қандай қууанышлы күн-ә бүгин! Бир уақта патша қыз келди. Уәй, өзи-әм қызбысаң қыз-ау! Саған өзи қандай кийим кийсең-әм жарасады-ау, – деп қошамет урды Тилеухан жеңгеси* (М.Н). Бул гәплерде айтылып атырған уақыя-хәдийсеге сүйсиниу, рәхәтлениу, қууаныу, шадланыу ҳәм басқа да жағымлы эмоциялары менен бирге сөйлеушиниң унамлы бахасы қосып аңлатылған.

Урыуын билмейтуғын жарымести де қудай жара-тады-а, – деп таңланды Есим бий. Көсеу қылып қойғаны аздай, хан елимизди талатады. Жарам жазылар-ау, қара қотыр болды деген күни үстине дузлы суу сеуип жибереди. Елдиң айбат балтасын сууға тасладым десей! – деди Ырысқұл бийдиң дауысы қарылдап. Байқошқар бийдиң Есенгелдисиндей балаларды бизиң маңғытлар-әм түүған, – деди Убайдулла бий (Т.К). Келтирилген мысалларда жанапайлар арқалы адамның қыйналыу, өкиниу, жактырмау, кек етиу, мысқыллау сыяқлы ишки сезимлери менен бирге сөйлеушиниң болып атырған ис-хәрекетке унамсыз бахасы да қосып билдирилген.

Қарақалпақ тилинде түүе жанапайы арқалы көбирек унамсыз эмоция ҳәм унамсыз баҳалау билдиреледи: *Отырғанлардың арасынан Байнияз иймек деген опырық шығып: – Ен болмаса бизге усындай, сөзи пәтиуалы баслық бергеніңизде болмайтуғынбедеи! Сайлап кеттиңиз ауызының дууасы жоқ биреудеи! Енди көпшиликке жаланы жауып отырсыз, түүе! – деди бармағын шошайтып* (Ш.С).

мыс/мис, мыш/миш, емиш, сымақ жанапайлары арқалы сөйлеушиниң мысқыллау, менсинбеу, үстинен күлиу ҳәм т.б. сыяқлы негатив сезимлерин билдирип, сөйлеу процессинде унамсыз баҳалаушылықты қосып аңлатады: *Тула самовардың уатаны, тулалылар само-*

варды Москвадан әкелген саудагерден алады емиш!.. (Ш.С). Қаратаудың төбесине минер миш! Хим! (М.Н)

Тек, тек гана, гана, гилең, гилкий, өңшең жанапайлары, сондай-ақ контекстке байланысly бир, жалғыз сөзлери өзи қатнаслы сөзди басқаларынан ажыратып, шеклеп көрсетиу хызметин атқарады. Бул жанапайлардың арасында өңшең, жалғыз жанапайлары арқалы көбирек унамсыз эмоция ҳәм оған билдирилген унамсыз баҳа аңлатылады. Мысалы, *Олар жалғыз түп еменге жетип келди. Еменниң астына ҳәр жақтан өңшең жалаң аяқ, жалаң бас аш-арықлар келип атыр екен* (Т.К).

Жуумақлап айтқанда тил - адамлар арасында тек қарым-қатнас куралы болып қоймастан, инсанның ҳәр қыйлы кеуил кеширмелерин, ишки сезимлерин билдиреу хызметин де атқарады. Сөйлеуши жанапайлар арқалы айтылып атырған уақыя-хәдийсеге ҳәр қыйлы субъектив қатнасын билдиреди. Яғный ол пикирди тастыйықлауы, мақуллауы ямаса бийкарлауы мүмкин. Соның менен бирге сөз етилип атырған уақыя-хәдийсеге өзиниң унамлы ямаса унамсыз баҳалаушылық қатнасын да көрсетеди.

Баҳалау - тиллик қарым-қатнасқа тән айрықша лингвистикалық категория болып, қандай да предмет, оның қасиетлери (көбинесе өлшеми), ис-хәрекет ҳәм кубылысқа сөйлеушиниң унамлы ямаса унамсыз қатнасын билдиреди. Жанапайлардың баҳалаушылық функциясы эмоционаллық категориясы менен тығыз байланысly болып, адамға тән жақсы көриу, жек көриу, күйиниу, сүйиниу ҳәм т.б. позитив ямаса негатив ишки сезимлеринен пайда болады. Адамның жақсы-жаман, жағымлы-жағымсыз ишки сезимлеринен унамлы (жақсы) ямаса унамсыз (жаман) баҳалар пайда болады. Яғный инсан өзін қанаатландырған ямаса унатқан хәрекет кубылысқа жақсы (унамлы) баҳа билдирсе, өзине жакпаған уақыя-хәдийсе, кубылысқа жаман (унамсыз) баҳа билдиреди. Баҳалаушылық функциясы оғада қурамалы, қоспалы категория болғанлықтан оларға таллау жасағанда тек тиллик аспекттен емес, философиялық, психологиялық, педагогикалық, социологиялық, физиологиялық көзқарастан үйрениу талап етиледи.

Әдебиетлар

1. Дәуенов Е. Қарақалпақ тилинде көмекши сөзлер. – Нөкис: «Билим» 1994. 108-б.
2. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. -М.: ЭдиториалУРСС, 2000. -С. 352 (156б)
3. Муминов В.И. Стилистические функции частиц в романе Ф.М.Достоевского «Идиот». Монография. -Южно-Сахалинск: 2011.
4. Словарь лингвистических терминов. – М.: 1966. –С. 608.
5. Шақаман Ы.Б. Демеулик шылаулардың функционалды сипаты. –Павлодар: 2001. 92-б.

РЕЗЮМЕ. Мақолада қарақалпақ тилидағы юкламаларнинг аксиологик функцияси ҳақида сўз юритилған. Нутқий мулоқот-да сўзловчининг баҳо бериш муносабати очиб берилған.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматривается аксиологическая функция частиц в каракалпакском языке. Также выявляется оценочное отношение говорящего в речи, приводятся примеры.

SUMMARY. The article considers the axiological function of particles in Karakalpak language. Also reveals the speaker's evaluative attitude in speech.

KÓRKEM SÓZ SHEBERLERI TILDEGI SINONIMLERDİN PAYDA BOLÍW DEREGI

*A.Q.Orazimbetov – filologiya ilimleriniń kandidati, docent
Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti*

Tayanch soʻzlar: til, leksika, polisemiya, monosemiya, sinonim, adabiy til, kontekst, nutq.

Ключевые слова: язык, лексика, полисемия, моносемия, синоним, литературный язык, контекст, речь.

Key words: language, vocabulary, polysemy, monosemy, synonym, literary language, context, speech.

Hárbir kórkem sóz sheberi xalıqtıń bay tájiriybelerin meńgeriwge, onı óz shıǵarmalarında orınlı payalanıwǵa tırsadı. Kórkem sóz sheberiniń til baylıǵı milliy tildin sinonimlik keń múmkinshiliklerinen orınlı paydalana alıwınan ǵárezli boladı. Bir sózdin qayta-qayta aytilıwı yamasa orınsız sózdin qollanıwı tınlawshınıń qızıǵıwshılıǵın oyata almawǵa, aytilıp atırǵan pikirdin qorshaǵan ortalıqqa tásiriniń kemeyiwine sebepshi boladı. Usı jaǵdaylardı boldırmawda tildegi sinonim sózler áhmiyetli rol oynaydı. Al, kórkem shıǵarmanıń sinonimlersiz oqıwshılar jámiyetshiligine tásir etiw kúshi pútkilley kemeyip qalǵan

bolar edi. Sonlıqtanda jazıwshı yamasa shayır óz dóretpelerin sinonimlerdi qollanbay jaza almaydı.

Házirgi qaraqalpaq tilindegi leksikalıq sinonimlerdi tu-raqlı sinonimler hám shártli yaki kontekstlik sinonimler dep eki toparǵa bóliw qabil etilgen [2:51].

Hárqanday kórkem sóz sheberi shıǵarmalarında qollanılgan sinonimlerdi pikirdi bir sóz benen qaytalay bermey onıń sinonimlik sınarlarınan orınlı paydalanıw ar-qalı hár bir sózdi gáp ishinde óziniń eń úylesimli sózleri menen baylanıstırıp, kórkemlep, obrazlı etip bayanlaw ush-in jumsaydı. Biz maqalamızda Ózbekstan hám Qaraqal-

paqstan xalıq shayırları Ibrayım Yusupov hám Tilewbergen Jumamuratov shıǵarmalarında qollanılǵan sinonimlerdi «turaqlı sinonimler» hám «kontekstlik sinonimler» dep bólip qarap, ásirese, tildegi sinonimlerdiń payda bolıwına negiz bolatuǵın shártli yaki kontekstlik sinonimlerge arnawlı toqtap ótemiz. Biziń bundaǵı maqsetimiz tilimizdegi sózlerge ekinshi awıspalı mánini júklep sinonimlerdi payda etip, olardı keregine jaratıp, sarqılmas kán bolǵan ana tilimiz múmkinshiliklerinen qaraqalpaq ádebiy tilin bayıtıwda salmaqlı úles qosqan bul kórkem sóz sheberleriniń shıǵarmalarınń til ózgesheligine analiz jasawdan ibarat. Belgili bir shıǵarma tili haqqında pikir júritiw jazıwshı-shayırdıń ózine tán stillik ózgesheliklerin ashıwǵa, sol kórkem sóz sheberiniń ádebiy processtegi ornın belgilewge de múmkinshilik beredi.

I.Yusupov hám T.Jumamuratovtıń shıǵarmalarında turaqlı sinonimler bir sózdi qaytalay bermey hám de mánilerdi qusheytiw ushın, sonday-aq qosıq qatarlarındaǵı uyqas hám mazmunga say kórkemlik boyawlarǵa iye etip, úylesip keliwi ushın qollanılǵanın kóremiz. Bunday misallardı olardıń qosıqlarında kóplep ushıratıwǵa boladı. Mısalı:

Ar-namısın satıp, janların jaǵıp,
Minbegen ol tákabırlıq taxına.

Hújdan degen kisi esigin qaǵıp,
Bastırıp shıqpas uyqı waqtında.

Ustinde **gónetoz** sport maykası,

Balaǵı túriwli, ayaǵı jalań,

Sol ǵarbız kótergen **jupını** jigittiń,

Dáwrana almasırar edim dep. (I.Yusupov, 20-b.)

Insan iynindegi júktiń – awırın,

Artsań asqar taw da ıńırana baslar.

Qus shoqısa Prometeydiń bawırın,

Adam tózer, lekin tózbeydi taslar. (I.Yusupov, 22-b.)

Adam ushın eń **suliwlıq** júrekte,

Gózállıq az miywe pitpes terekte (T.Jumamuratov, 9-b.)

Bul dúnyada qayǵı- **shadlıq** bar eken,

Áwelinde egiz bolıp dóregen.

Bir waqıtta japa shegip otırsam,

Bir jaǵınan **quwanıştı** kóremen (T.Jumamuratov, 13-b.)

El kórkeyer, **buzaqılıq** tıylsa,

Jurttı buzar bes-on **shuǵıl** jıylsa (T.Jumamuratov, 20-b.)

İlas balshıq qoparǵan,

Patashıqqa bılǵanǵan (T.Jumamuratov, 23-bet).

Joqarıdaǵı misallardaǵı «**ar-namıs – hújdan, gónetoz–jupını, insan– adam**», «**suliwlıq – gózállıq, shadlıq – quwanış, el – jurt, buzaqı – shuǵıl, ılas – patas**» sıyaqlı sinonimlerdi shayırlar qosıqlarında kóplep ushıratıw múmkin. Bul jaǵday qosıqlarınıń kórkemligin arttırıwǵa tildegi tayar materiallar retinde tásir jasaǵan.

I.Yusupov hám T.Jumamuratovtıń shıǵarmalarında turaqlı sinonimler menen birge tildegi sózlerdi qosıq qatarlarında mánilik jaqtan úylestirip, formalıq jaqtan uyqastırıp shártli yaǵnıy kontekstlik sinonimler retinde kollanılǵan leksikalıq birlikler kóplep ushırasadı. «Kontekstlik sinonimler bul tekst ishindeǵı ǵana sózlerdiń óz ara mániles, sinonimles bolıp keliwi, jeke turǵanda bir birine sinonim bola almaydı» [1:100]. Bunday sinonimler anaw yaki minaw konteksttiń ishinde belgili bir mánisinde ǵana ekinshi sóz benen sinonim bola aladı. Bul sinonimlerdiń jasalıwında sózdiń kóp mániligi úlken xızmet atqaradı. Tildegi kóp mánili sózler kontekstke ótkennen soń, dáslepki sinonimlik qatardan shıǵıp basqa sózler menen sinonim boladı. Shayırdıń qosıqlarındaǵı bir sóz kontekstte qollanılǵanda hár qıylı máni payda etetuǵınlıǵınıń ǵúwası bolamız.

Haqıyqatında da, bul kórkem sóz ustası qaraqalpaq ádebiy tiliniń oǵada bay múmkinshiliklerin puqta ólestirgen hám olardan sheberlik penen paydalana bilgen shayırlar. Olar shıǵarmalarında kontekstlik sinonimlerdiń kóplep ushırasıwı, birinshiden, qaraqalpaq tiliniń sózlik quramınıń baylıǵın, keń múmkinshiligin kórsetse,

ekinshiden, shayırdıń biziń qaraqalpaq ádebiyatınıń eń ullı kórkem sóz sheberleri ekenliginen derek beredi. Sózimizdiń dálili sıpatında olardıń qosıqlarında jumsalǵan kontekstlik sinonimlerge toqtap ótemiz:

Qan sorpa bolıw– aq kóbigi tamshılaw

Arǵımaqlar **qan sorpa bop** qansırıp,

Omırawdan **aq kóbigi tamshılap**, (I.Yusupov, 3-bet).

Usaw– tartıw

Qatqudalik etseń ákene **usap**,

Shesheńe de **tartqan** tamanı bolar. (I.Yusupov, 5-bet).

Terek– aǵash

Jurt aylanıp óter **qıysıq** terekte,

Kıysıq **aǵash** uzaq jasar sonlıqtan (I.Yusupov, 12-bet).

Dáwlet–ırısqa–dúńya

Birazi adımıń abaylap basıp,

Dáwlet júrip tursa, qushaǵın ashıp, (I.Yusupov, 8-bet).

Miyet **ırısqa** biymillet tatar,

Hesh kim para bermes pachkası menen. (I.Yusupov, 31-bet).

Dúńya quwıw menen onıń isi joq,

Aylıǵı ushılaspas aylıǵı menen. (I.Yusupov, 30-bet)

Ómir–dáwran–dúńya

Úmit miriwbetli **ómir** jolında,

Adam adam ushın ádiwli qonaq. (I.Yusupov, 37-bet).

Dúńya turar **dáwran** óter hár kimnen,

Bir tünep shıqqanday pálekli qosta. (I.Yusupov, 37-bet).

Dúńya degishli dár’ya,

Tınbay ózgeredi,

Keshe esitkendi,

Búgin kóz kóredi. (I.Yusupov, 87-bet).

Pul–dúńya

Mal kóbeytip tawıq saqlap **pul** twıp,

Barıs-kelis penen júrgeni abzal. (I.Yusupov, 44-bet).

Jurtqa tańsıq emes bul künde baqsı,

Dúńya quwıw boldı kewildiń naqshı. (I.Yusupov, 44-b.)

Izi–ayaǵı

Eselep sóyleyseń, keselep iship ,

Onsha ne araqtıń **izine** túsip. (I.Yusupov, 55-bet).

"Bulqıysań, asaw dárya" dep júrgenim,

Ayaǵı qayır tewip, sazı qaldı. (I.Yusupov, 64-bet).

Jazıw–urıw

Qálem jańǵa tiydi tın boyı **jazıp**,

Awıldıń hawası janıma azıq. (I.Yusupov, 141-bet).

Jamay jawlarına kóp attıń oqtı,

Fel’ etonlap **ursañ** sharası joqtı. (I.Yusupov, 106-bet).

Ádet– talap

Ádetiń – shuǵıllıq, **talabıń** ǵıjaq,

Birewge –biz berdiń, birewge –pıshaq. (T.Jumamuratov, 12-bet).

Awır – qattı

Birew **awır** ayttı, birew ayttı tez,

Aytqanı sol **qattı** sózge qattı soz. (T.Jumamuratov, 13-bet).

Kár – ádet – kesel

Tek aldawdan basqa sirá **qári** joq,

Úyrenisken **ádet** sirá qala ma. (T.Jumamuratov, 14-bet).

Paraxorlık óz aldına bir **kesel**,

Diywanaday qolın jayıp úyrengen. (T.Jumamuratov, 15-bet).

Hiyle –tásil

Sheńgel bolıp kese turar aldınnan,

Bolsa sende **hiyle, tásil**, pás qılıq. (T.Jumamuratov, 17-bet).

Qarawsız– tárbiyasız

Qarawsız eginnen hesh hasıl kútpе,

Tárbiyasız bala dushpan boladı. (T.Jumamuratov, 19-bet).

Shıramıtıw – aynımaw

Shıramıttım kózińnen,

Soratırsam izińnen,

Doktor – sonıń qızı eken,

Aynımaptı ózinen. (T.Jumamuratov, 163-bet).

Жáнжел – sóгиспе

Жáнжелге жигер сарп етпей, (Т.Жумамуратов, 181-бет).

Болған емес **sógispe**,

Айтсады дегишпе. (Т.Жумамуратов, 181-бет).

Ashwlanıw – qızıw

Қалай мақтамасын оң,

Ashwlanbas, qızbas жон. (Т.Жумамуратов, 213-бет).

Жоғарыда келтірілген мысалдардағы диалектқа алынған сөздер сыяқлы контексттік синонимдер қарапайым сөйлеу тілінде де қолланыла береді. Деген менен, бұл қандай сөз ұстаының тілі бірліктерінен шебер пайдаланылуы, олардың өз ішінде тұнбай ізленуіне, көңілдігіне, талантқа және жұмысшылығына байланысты.

Адебиеттер

1. Абдиназимов Ш., Пірніязова А., Шинназарова С. Ғазалық қарақалпақ әдебиеті, фонетика, лексикология. –Т.: 2018. 192-б.
2. Бердимуратов Е. Ғазалық қарақалпақ тілі (лексикология). –Нөкіс: 1994. 188-б.
3. Юсупов И. Аласатлы дүнья бұл. –Нөкіс: 1987. 160-б.
4. Жумамуратов Т. Аралға келдім оралып. –Нөкіс: «Қарақалпақстан» 2015. 324-б.

РЕЗЮМЕ. Мақалда бәдіи сөз ұстаы томонидан қолланылған контексттік синонимдер және асарлар бәдіилығы, та'сирчанлығы та'минлау билан бирге узақ қолланылу борасында тилда мулақ синонимдерди ташкил етиб ҳозирги адабий тилнинг ҳам ривожланишига та'сирини о'тказадиганлиги то'ғ'рисиде сөз юритилган.

РЕЗЮМЕ. В данной статье констатируется, что контекстуальные синонимы, используемые мастерами художественного слова, наряду с обеспечением художественности и выразительности произведений, в процессе длительного употребления в языке образуют абсолютные синонимы и влияют на развитие литературного языка.

SUMMARY. This article states that the contextual synonyms used by the masters of the artistic word, along with ensuring the artist-ry and expressiveness of works, in the process of long-term use in the language form absolute synonyms and influence the development of the literary language.

ТЕҢЕҮЛЕРДИҢ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯЛЫҚ ӨЗГЕШЕЛИКЛЕРИ (ҚАРАҚАЛПАҚ ХАЛЫҚ ҚОСЫҚЛАРЫ МЫСАЛЫНДА)

А.Сайманова - таяныш докторант

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети

Таяныч сөзлер: халық құшиқлары, ұхшатиш, ұхшатиш эталон, маданий код, лингвокультуроология, миллийлик, менталитет.

Ключевые слова: народные песни, сравнение, эталон сравнения, культурный код, лингвокультуроология, национальность, менталитет.

Key words: folk songs, comparison, standard of comparison, cultural code, linguoculturology, nationality, mentality.

Хәрбир халықтың миллийлиги, менталитети, диний хәм дүньялық көзқараслары оның тилинде жумсала-туғын теңеулерде өз сәулелениуин табады. Қарақалпақ тилиндеги теңеулердің семантика-стилистикалық өзгешеликтері тилиши илимпаз П.Нажимов тәрепинен арнаулы түрде үйренілди [5]. Өзбек тилиндеги теңеулер Н.Махмудов, Д.Худойберганова, Г.Жуманазарова, М.Йўлдошев, Ф.Усмонов хәм т.б. илимпазлар тәрепинен изертленди. Ал Д.Ашуров мий-нетлеринде болса «Алпамыс» дәстаны вариантла-рындағы теңеулер лингвокультуроологиялық көзқараста үйренілди [1]. Дәстүрий теңеулер улыўма миллий мәдениетқа тән болып, хәмме ушын таныс хәм түси-никли болады. Оларда теңеу эталоны сыпатында соци-аллық турмыс пенен байланыслы предметлер, өсимлик, хайуан, қус, аспан денелери атамалары өнимли есапла-нады. Бундай теңеулердин жүзеге келиуинде мәдениет кодлар өз алдына орын табады. Бұл болса ата-бабаларымыздың табият пенен үзликсиз байланыста өмир сүргенин көрсетеди [1:13]. Қарақалпақ халық қосықлары тилиндеги теңеулерди де жоқарыдағы изертлеулерге тийкарланып бирнеше топарларға бөлиўге болады.

Қарақалпақ халық қосықлары тилинде өсимлик атамалары менен байланыслы (биоморф кодлы) теңеулер жийи қолланылған. Олардың арасында гүл эталоны жәрдемінде жасалған теңеулер басым көпши-ликти қурайды: *Гүл киби* солған («Қоңыратбай», 203-бет). Бағлардағы қазан ұрған *гүл киби* («Жыламайын ба», 192-бет). *Әл қызыл гүлдей* тербелген («Муң қосықлары», 190-бет). *Қызыл гүлдей* жайнасын («Аль-бом қосықларынан», 145-бет). *Лала гүлдей* жайнасын («Альбом қосықлары», 138-бет). *Гүлдей* жайнатқан жаслық («Альбом қосықлары», 138-бет). *Гүлдей* жай-наған жаслық («Альбом қосықлары», 145-бет). Бағлар-дағы *қызыл гүлдей* жайнаған («Альбом қосықлары»,

Уллы шайырларымыз И.Юсупов хәм Т.Жумамуратов контексттік синонимдерди пайда етиуде семантикалық жақтан бир-бирине мәнileri onsha жақын емес болған сөзlerden си-нонимдерди пайда ете алған хәм орынлы үйлесимли орналастыра билген. Солай етип, сөз таңлауда, оны көркем сүвретлеу қуалына айландыра билиуде өз шеберлигин халыққа таңита билген шайырлар шығармаларының көркемлігін тәсирлигін тәмиинлеу менен бирге ғазалық қарақалпақ әдебиет тилинің рауажданиуына өз үлесин қосқан. Сөздің көп мәнiliги тийкаринда дәреген басқа синонимдер сыяқлы көркем сөз шеберleri тәрепинен қолланылған бундай контексттік си-нонимдер де улымға халық тилинде жиы қоланыла берiw нәтиьjesinde турақлы синонимдер қатарына өтип отирады.

147-бет). *Таң гүлдей* доланған (57-бет). Бир қыз едиң *қызыл гүлдей* ашылған («Хәзил-дәлкек қосықлары», 346-бет). Юзиң *гүлге мезер* («Пал болсын», 301-бет). Ишинде сүйгеним *ашылған гүлдей* («Кел кеўлим», 287-бет). *Солған гүлдей* сарғайып тур жағалым («Жеңгежан», 284-бет). Хызмет пенен өстиң болымлы *гүлдей* («Арыўхан», 280-бет). Бағ ишинде *қызыл гүлдек* туташып («Сәўдигим», 277-бет). Сондай-ақ қыз баланы, оның көркин, сын-сымбатын алмаға мезеу халатлары да ушырасалы: Қыз бала келсе камалға, Ол пискен *ал-маға мезер*. («Ақыл нәсият қосықлары», 319-бет). *Алма киби* қызыл жүзди («Бизден сәлем», 132-бет).

Және де халық қосықлары тилинде қауын, жүери, мәкке, пахта эталонлы теңеулерди де көриўимизге бо-лады. Бұл халқымыздың күн-көриси, турмыс тәризи дийқаншылық пенен тиккелей байланыслы екенлиги-нен дерек береді: Иши түспен *қауындай* («Бет ашар», 48-бет). Түби айрық *қауындай* («Бет ашар», 56-бет). Сарғайып пискен *қауындай* («Айтымал», 50-бет). Аты-здағы *мәккедей* («Көримлик айтым», 37-бет). *Жүери-ниң күйик басындай* («Көримлик айтым», 38-бет). Хеш мини жоқ *пахтадай* ақ («Қоңырат легендасы», 404-бет).

Адамның бойының узынлығын сыпатлауда, сондай-ақ арық мәнisin аңлатыу мақсетинде тал, тал шыбық, ақ терек эталонлы теңеулер жумсалған: *Талдай* болған бойларымызды жасырды («Муң қосықлары», 189-бет). *Тал шыбықтай* таўланған ағаларым («Муң қосықлары», 181-бет). *Тал шыбықтай* есилгеймен жарыма («Муң қосықлары», 181-бет). *Ақ теректей* ырғалған («Муң қосықлары», 190-бет). *Ақ теректей* ырғатылған бойла-рың («Мухаббат қосықлары», 315-бет).

Қарақалпақ халық қосықлары тилинде *қамыстай*, *бойндай*, *сүйрикттей*, *ақбастай* теңеулерди қолланылған, бирақ хәзирги әдебий тилимизде олар сийрек ушыраса-ды, айырымлары қолланылуыдан шығып қалған: Қора-дағы *қамыстайман* («Оның жуўабы», 172-бет). Бас